

Характеристика системи управління процесом формування конкурентоспроможності випускників ВНЗ

Т.Ю. Андріяко, М.Ю. Россоха

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

Paper received 05.10.15; Accepted for publication 14.10.15.

Анотація. У статті розглянуто проблему управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. Схарактеризовано конкурентоспроможність майбутнього фахівця як багаторівневе утворення, що поєднує систему взаємопов'язаних компетентностей; розглянуто процес формування конкурентоспроможності, у складі якого виокремлено ключові підпроцеси, що мають ознаки самостійних об'єктів управління; сформульовані головні завдання, що постають перед системою управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців, наведені основні характеристики цієї системи.

Ключові слова: конкурентоспроможність, майбутній фахівець, процес формування, система управління

Актуальність проблеми дослідження обумовлена багатьма чинниками. По-перше, це нові соціально-економічні умови, які вимагають змін у національній системі вищої освіти. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [1] тлумачить освіту як «стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені». Звідси одним із найважливіших завдань вищої школи є підготовка кваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці. По-друге, в сучасних умовах управління професійною підготовкою фахівців являє собою процес, складовими якого є обґрунтований вибір цілей і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчальної діяльності, система раціонального планування й організації, пошук ефективних шляхів підвищення рівня освітніх послуг тощо. У зв'язку з цим Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [2] передбачає модернізацію системи управління освітою. Зокрема наголошується, що управління освітою повинно здійснюватися на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проєктів та їх моніторингу, розвитку моделі державно-громадського управління у сфері освіти, у якій особистість, суспільство і держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами. Саме тому дослідження проблеми управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі є важливим і актуальним.

У наукових дослідженнях останніх років розгляду питань щодо проблем конкуренції і конкурентоспроможності на ринку праці присвячені дослідження українських науковців Д. Богині, Н. Верхоглядової, Н. Глевацької, І. Гнибіденко, Ю. Горайнової, О. Грішної, І. Куревіної, Е. Лібанової, Л. Лісогор, М. Семикіної, О. Цимбал, Н. Шевченко, Н. Шульги та інших. Слід зазначити, що у вітчизняних педагогічних наукових дослідженнях проблема конкурентоспроможності, за винятком праць Ю. Атаманчука, В. Бондаря і А. Шапошнікової, Н. Ничкало, Л. Нічуговської та деяких інших, ще не була предметом комплексного філософського, соціологічного та психолого-педагогічного вивчення.

Концептуальним основам формування конкурентоспроможності випускника вищого навчального закладу присвячені роботи С. Амеліної, Г. Бордовського і

Є. Митіна, Н. Верхоглядової, А. Гришина, В. Мезінова, В. Москалюка, Т. Пронюшкіної, Т. Сливіної, Н. Трофимової, В. Шаповалова та інших вітчизняних і зарубіжних науковців. На необхідність формування професійної культури, готовності до професійної діяльності, професійних компетенцій і конкурентоспроможності майбутнього фахівця вказують у своїх працях О. Бойко, О. Грецова, Л. Данильчук, М. Кулакова, О. Куліш, В. Петрук, С. Сливка, Н. Тарасенкова, Т. Шестакова та інші.

Аналіз результатів педагогічних досліджень, що присвячені розв'язанню проблем управління, свідчить про наявність чітко окреслених трьох напрямів. Це управління навчальним закладом, управління якістю освітнього процесу й управління освітнім процесом або процесом професійної підготовки фахівців. Щодо першого напрямку, то слід відзначити, що проблемам управління навчальними закладами присвятили свої праці В. Андрущенко, А. Асаул, Н. Беляєв, Ю. Васильєв, В. Глухов, М. Федоров, Л. Гаєвська, А. Грудзинський, А. Гуралюк, Г. Дмитренко, О. Єговцова, Г. Єльнікова, Н. Житник, Л. Калініна, О. Касьянова, М. Кириченко, В. Олійник, Т. Рожнова, А. Харківська та інші. Проблеми управління якістю освітньої діяльності досліджували вітчизняні науковці І. Булах, Е. Векслер, О. Волков, С. Гончаров, Н. Жигочька, О. Локшина, Л. Паращенко, Л. Поважна, І. Посохова, М. Скиба, С. Костогриз, Г. Красильникова, В. Сушанко, Г. Цехмістрова, В. Шпильовий та інші. Третій напрям наукових пошуків в педагогічних дослідженнях, що присвячені розв'язанню проблем управління – це управління освітнім процесом або процесом професійної підготовки майбутніх фахівців. Зазначене питання досліджують вітчизняні науковці В. Бочелюк, А. Губа, І. Драч, А. Зубко, І. Кондіус, Н. Куксенко, І. Лікарчук, С. Максимюк, Г. Полякова, Г. Тимошко, А. Філінюк та інші.

Проте, загальний аналіз результатів останніх досліджень свідчить, що процес формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця досліджується переважно в рамках освітнього процесу, а питання управління залишається, як правило, поза увагою дослідників. З огляду на важливість формування конкурентоспроможності випускника вищого навчального закладу, існує потреба не лише визначення сутності цієї якості особистості, не лише обґрунтування форм і методів процесу формування конкурентоспроможності, а й управління цим процесом.

Мета статті – розкрити сутність поняття «конкурентоспроможність майбутнього фахівця», визначити основні риси процесу формування цієї якості як об'єкту управління, сформулювати головні завдання і визначальні характеристики системи управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

Результати наукових пошуків з питання конкурентоспроможності особистості свідчать про наявність різноманітних тлумачень цього феномену. Значна частка науковців (А. Грішин, М. Кібанов, Н. Корнейченко, В. Мезінов, Л. Славова, М. Титарчук, С. Хазова) конкурентоспроможність особистості визначають як інтегральну, динамічну, багаторівневу комплексну характеристику особистості; як сукупність сформованих особистісних і професійних якостей, що в узагальненій формі відображають систему відношення людини до суспільства, професії, колег, самого себе; професійних знань й адекватних способів поведінки в професійній діяльності, що дозволяє особистості реалізовувати себе в умовах суперництва в розв'язанні професійних і життєвих задач. За іншим підходом (В. Андрєєв, Г. Бордовський, С. Мітін, А. Флієр, В. Фомін) конкурентоспроможність особистості тлумачиться як сукупність певних якостей, зокрема спроможність до постановки чітких цілей і ціннісних орієнтацій, працьовитість, творче відношення до справи, здібність бути лідером, бажання неперервного саморозвитку, стресова стійкість, прагнення до неперервного професійного зростання, до високої якості кінцевого продукту своєї праці [3]. Аналіз робіт з психології особистості (О. Бодалев, Є. Клімов, Б. Ломов, Л. Мітіна, С. Рубінштейн) дозволяє виокремити такі ознаки конкурентоспроможності як самоактуалізація, інтелектуальний потенціал, самооцінка, самоосвіта, комунікабельність, моральність, здатність приймати рішення і нести відповідальність, ціннісна адекватність, готовність до професійного самовизначення.

Особливе місце серед основних ознак конкурентоспроможної особистості займають здатність адаптуватися і прагнення успіху. Як зазначають у своїй праці О. Злобіна, В. Тихонович, О. Філь, важливою особистісною складовою, що визначає пріоритети поведінкової активності, є уявлення людей про успіх. Розуміючи під успіхом позитивний наслідок роботи, значні досягнення, удачу, таланти стає очевидним, що конкурентоспроможна особистість будуватиме власну поведінку, намагаючись перемогти у суперництві з іншими, досягнути поставленої мети, зайняти найбільш значиме місце у суспільстві. Щодо здатності адаптуватися, то, як зазначає М. Варій, конкурентоспроможна особистість – це така особистість, яка здатна швидко й безболісно адаптуватися до постійних змін суспільних умов, науково-технічного прогресу й нових видів діяльності та форм спілкування за умови збереження позитивного внутрішнього психоенергетичного потенціалу й гармонії [4].

Водночас слід зазначити, що в реальності оцінку рівня конкурентоспроможності вносить ринок праці. Це виражається відповідністю об'єктивним вимогам роботодавця, робочого місця або посади, яку треба довести в умовах суперництва [5].

Конкурентоспроможність майбутнього фахівця – випускника вищого навчального закладу – ми визнача-

ємо через поняття «продукт освітньої діяльності», якій створюється в системі освітньої діяльності і якій розподіляється і споживається через ринок праці [6]. Під продуктом освітньої діяльності слід розуміти систему професійних знань, умінь, навичок, компетентностей, особистісних характеристик і якостей випускника вищого навчального закладу, що отримані і сформовані в ході освітнього процесу, носієм яких виступає особистість фахівця, який по закінченні циклу навчання виступає самостійним суб'єктом на ринку праці. Тому, на нашу думку, рівень конкурентоспроможності майбутнього фахівця залежить від ступеня відповідності потребам роботодавця і визначається рівнем професійної підготовки, особистісними якостями, здатністю та швидкістю адаптації до нових умов праці, терміном виведення робочого місця на максимальну продуктивність.

Отже, конкурентоспроможність особистості слід визначати як багаторівневе утворення, яке інтегрує індивідуальні характеристики з показниками якості робочої сили, яка проявляється у професійній діяльності і проєктується на всі сфери життєдіяльності людини.

З огляду на вищезазначене, оцінку рівня конкурентоспроможності в процесі освітньої діяльності доцільно визначати через рівень сформованості у майбутнього фахівця відповідної компетентності. У структурі компетентності конкурентоспроможності ми виокремлюємо такі складові компоненти, як мотиваційно-професійна, суб'єктно-особистісна, соціально-комунікативна й рефлексивно-оцінювальна. Ці компоненти ми визначаємо як базові компетентності конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

До різновидів мотиваційно-професійних компетентностей входять мотивація до професійної діяльності і професійна компетентність відповідно до обраного напрямку діяльності; до групи різновидів суб'єктно-особистісної компетентності – компетентності саморозвитку і успішної діяльності; до групи різновидів соціально-комунікативної компетентності – адаптаційна й комунікативна компетентності; до групи різновидів рефлексивно-оцінювальної компетентності – рефлексивна компетентність і компетентність конкурентоспроможної поведінки.

Таким чином, конкурентоспроможність фахівця може бути представлена як система взаємопов'язаних компетентностей, що відображають специфіку професійної діяльності, особистісні якості і орієнтуються на задоволення вимог і потреб роботодавців. Відповідно, такий підхід уможливує цільову орієнтацію навчального процесу на формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Процес формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця являє собою професійно орієнтований педагогічний процес, концептуальну основу якого становить специфіка майбутньої професійної діяльності фахівця, а базою виступає педагогічна взаємодія викладача і студента; має певні етапи, що реалізуються в часі і вможливають формування професійних і особистісних якостей майбутнього фахівця; здійснюється на основі системного підходу, а також із застосуванням підходів особистісно орієнтованого, особистісно-діяльнісного, рефлексивного, професіографічного, акмеологічного, компетентнісного та інших; включає до своєї структури мету, зміст освіти, етапи формування

компетентності конкурентоспроможності майбутнього фахівця, організаційно-педагогічні умови і результат, що втілюється у продукті освітньої діяльності; спрямований на формування готовності фахівця до здійснення професійної діяльності як результату цілеспрямованого становлення особистості.

Головною метою процесу формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця ми визначаємо не просто створення продукту освітньої діяльності, носієм якого є випускник вищого навчального закладу, а те, що характеристики цього продукту мають максимально задовольняти вимоги і потреби споживачів (роботодавців), забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності випускника, його готовність до адекватної соціальної і професійної адаптації, до здійснення успішної професійної діяльності, постійного саморозвитку тощо.

Як об'єкт управління, процес формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців являє собою складне і багатокомпонентне утворення, що поєднує в собі систему підпроцесів, які характеризуються конкретними результатами, спрямовані на досягнення головної мети процесу формування конкурентоспроможності і мають ознаки самостійних об'єктів управління. До таких підпроцесів, що характеризуються нами як ключові, відносяться процеси формування змісту освіти, педагогічної взаємодії, самостійної навчальної діяльності студентів, утворення відповідних організаційно-педагогічних умов, діагностики рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх фахівців тощо.

При цьому основним стратегічним фактором процесу формування конкурентоспроможності фахівця є формування суб'єктної позиції в професійній діяльності й саморозвитку. Суб'єктна позиція проявляється через постійне прагнення до успіху під час розв'язання професійних і особистісних завдань; гнучкість у проектуванні й здійсненні організаційних і міжособистісних відносин; постійну турботу про підвищення власної репутації в суспільстві; критичне ставлення до себе, своєї діяльності; наявність і реалізацію плану власного розвитку й ділової кар'єри; відповідальність за прийняті рішення у сфері професійної діяльності; активність в розв'язанні особистісних і професійних проблем; рефлексія й корегування вектора власної поведінки й саморозвитку.

З огляду на специфіку процесу формування конкурентоспроможності, управління ним доцільно розглядати з позицій процесного управління. За такою позицією основними характеристиками і властивостями управління як сукупності управлінських дій, що забезпечують створення продукту освітньої діяльності, є його цілеспрямованість, урахування людського чинника, наявність зв'язків між суб'єктами і об'єктами управління, розподіл управлінських функцій та система моніторингу.

До основних завдань, що постають перед системою управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців, ми відносимо розв'язання таких питань:

– по-перше, освітня діяльність повинна мати тісний взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, передбачати майбутнє й узгоджувати з ним власні дії;

– по-друге, продукт продукту освітньої діяльності, який пропонується споживачам освітніх послуг, має враховувати реальність майбутньої професійної діяльності з огляду на вимоги роботодавців. Згідно цих вимог, науково-педагогічний персонал і організатори навчального процесу мають розуміти сутність майбутньої професійної діяльності студента; усвідомлювати сутність конкурентоспроможності; бути здатними до постійної взаємодії із соціальними замовниками і трансляції їх вимог, потреб і очікувань в освітні програми й навчальні плани;

– по-третє, освітня діяльність має бути здатною досягати прогнозованого результату, що, у свою чергу, вимагає створення відповідних організаційно-педагогічних умов для досягнення ключових результатів функціональної діяльності;

– по-четверте, освітня діяльність має бути здатною будувати освітні програми відповідно до індивідуальних потреб особистості й ринку праці, що означає створення освітнього середовища, у рамках якого реалізуються комунікативний режим навчання, ефективна самостійна робота, формується компетентність конкурентоспроможності, створюються умови саморозвитку особистості майбутнього фахівця;

– по-п'яте, система управління має створювати інтерес з боку потенційних роботодавців до своїх випускників, у яких компетентність конкурентоспроможності сформована на належному рівні.

Нарешті, система управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців має забезпечити системний контроль за якістю їх підготовки і рівнем сформованості їхньої конкурентоспроможності. Це вимагає формування професійними майбутнього фахівця, яка максимально враховує вимоги роботодавця і відповідного змісту освіти; постійний дієвий моніторинг відповідності якостей майбутнього фахівця вимогам роботодавців; порівняння рівня підготовки встановленим вимогам; опрацювання скерованого впливу на умови й фактори досягнення необхідного рівня підготовки й конкурентоспроможності.

З огляду на специфіку і складність процесу формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців, система управління характеризується тим, що вона:

– поділяється на підсистеми управління окремими ключовими процесами й елементами, між якими існує певна взаємозалежність і взаємозв'язок;

– має розглядатися як полікритеріальна, оскільки вона є багатоцільовою системою і ступінь досягнення різних цілей вимірюється різними показниками;

– є ієрархічною, оскільки в її структурі функціонують підсистеми різних рівнів прийняття управлінських рішень, які знаходяться між собою у відносинах підпорядкування. Ця властивість передбачає, що кожна підсистема є складовою підсистемою більш високого рівня, а ієрархічна побудова забезпечує узгодження окремих цілей підсистем із цілями всієї системи управління;

– в основі свого ефективного функціонування має властивість стійкості, що забезпечує мінімальну чутливість до зовнішніх чинників дестабілізації;

– має властивість емерджентності, яка означає, що система характеризується певною новою якістю, яке не є простою сумою властивостей елементів системи;

– є динамічною і здатною переходити в новий стан за мінімальний відрізок часу, що забезпечує її оперативну перебудову в разі виникнення певних змін у ході процесу професійної підготовки майбутніх фахівців.

Узагальнюючи, слід зазначити наступне:

По-перше, конкурентоспроможність майбутнього фахівця являє собою багаторівневе утворення, яке визначається професійними й особистісними якостями, якістю діяльності, поведінки і потенційними можливостями фахівця; конкурентоспроможність фахівця може бути представлена як система взаємопов'язаних компетентностей, що відображають специфіку професійної діяльності, особистісні якості і які разом орієнтовані на задоволення вимог і потреб роботодавців.

По-друге, як об'єкт управління, процес формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі є складним і багатоконпонентним процесом, що поєднує в собі систему підпроцесів, які характеризуються конкретними резуль-

татами та спрямовані на досягнення головної мети процесу формування конкурентоспроможності і мають ознаки самостійних об'єктів управління.

По-третє, система управління процесом формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців характеризується тим, що вона має у своїй структурі підсистеми управління, є багатоцільовою, полікритеріальною, ієрархічною, чутливою до зовнішніх чинників, емерджентною і динамічною.

Нарешті, система управління процесом формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця має ґрунтуватися на чітко визначених принципах управління; визначати суб'єктів і об'єкти управління; бути підпорядкованою меті процесу формування конкурентоспроможності; будувати ефективну організаційну структуру управління; виокремлювати функції управління і чітко визначати їх за рівнями ієрархії організаційної структури; конкретизувати види діяльності і результати ключових процесів в межах визначених функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002. / URL: <http://osvita.ua/legislation/other/2827/>
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затверджена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. / URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
3. Андреев В.И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности / В.И. Андреев. – Казань, 2004. – 467 с.
4. Загальна психологія. Навчальний посібник / М.Й. Варій – К. : «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
5. Цимбалюк С.О. Конкурентоспроможність управлінського персоналу підприємств : методологія і методика оцінювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01. «Економіка підприємства та організація виробництва» / С.О. Цимбалюк. – Київ, 2000. – 20 с.
6. Андріяко Т.Ю. Компетентнісна структура конкурентоспроможності фахівця / Т.Ю. Андріяко, М.Ю. Россоха // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – № 37 (290). – Черкаси : Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – С. 27–32.

REFERENCES

1. National Doctrine of Education Development, approved by Presidential Decree Ukraine from April 17, 2002 # 347/2002. / URL: <http://osvita.ua/legislation/other/2827/>
2. N National Strategy for Development of Education in Ukraine for the period until 2021, approved by the President of Ukraine on June 25, 2013 # 344/2013. / URL: <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
3. Andreev, V.I. The science of Competition. Training for creative self-development of competitiveness / V.I. Andreev. – Kazan, 2004. – 467 p.
4. General psychology. Tutorial / M.Y. Variy – K. : «Center of educational literature», 2007. – 968 p.
5. Tsimbalyuk, S.O. Competitiveness of the enterprises administrative personnel : methodology and technique of estimation : abstract dis. cand. econ. sc.: spets. 08.06.01. «Business Economics and organization of production» / S.O. Tsimbalyuk. – Kiyiv, 2000. – 20 p.
6. Andriyako, T.Yu. Competence structure of a specialist's competitiveness / T.Yu. Andriyako, M.Yu. Rossokha // Bulletin of Cherkasy University. Pedagogy. – # 37 (290). – Cherkasy : Publishing House of ChNU n.a. Bogdan Hmelinskiy, 2013. – P. 27–32.

Characteristic of the process control system of formation of competitiveness of higher school graduates

T.Yu. Andriyako, M.Yu. Rossokha

Abstract. The article deals with the problem of managing the process of formation of competitiveness of future professionals in higher education. The essence of competitiveness of the future expert as a multi-level education, which integrates personal characteristics with quality labor force and which is manifested in their professional activities. Proposed assessment of the level of competitiveness of the formation to carry out through the formation of the appropriate level of competence that combines a system of interconnected components. It identifies the main purpose of the process of formation of competitiveness as the creation of a product of educational activities with the options that best meet the needs of its customers. As part of the process of formation of competitiveness highlights the key sub-processes, which are signs of self-control objects. Formulated the main tasks of the process control system of formation of competitiveness of future specialists, the main characteristics of this system.

Keywords: product of educational activities, the competitiveness, the future specialist, formation process, control system